

d njega samoga, neće biti po tvojoj želji«. O tome se tako izrazio, a navoditi ostalo bilo bi odveć du- go i nepotrebno.

e Dolazila su i druga pisma od Arhite i Tarenčana, u kojima se hvalila Dionizijeva težnja za filozofijom i isticalo, ne dođem li sada, da ću razvrći njihovo prijateljstvo s Dionizijem, sklopljeno mo- jim posredovanjem, a koje je vrlo važno iz politič- kih razloga. Dok me je dakle on tako pozivao, znanci iz Sicilije i Italije vukli, a prijatelji iz Ate- ne uz molbe tako reći tjerali na put, nadošla mi je opet ista misao da ne smijem ostaviti na cje- dilu Diona ni drugove u Tarentu, s kojima me je vezala gostinska veza. I sam po sebi uviđao sam da nije ništa neobično ako mlad čovjek brza shva- ćanja, slušajući o vrijednim stvarima, započne va- treno žudjeti za najboljim životom. Da je dakle potrebno da pouzdano provjerim na koju stranu on više naginje, da nipošto to ne zanemarim i da ne zaslužim da mi se s pravom predbaci tako ne- doličan postupak, ako je činjenica ono što se o tome pripovijeda.

340 a Krenuh⁵¹ dakle potpuno obuzet tim razmatra- njem, u velikom strahu i, naravno, ne sluteći baš ništa dobro. Kada sam stigao »treći put u čast Zeusu Spasitelju«⁵², doista sam postigao svoj spas. Naime ponovno sam se sretno odatle izbavio. Osim bogu moram za to biti zahvalan i Dioniziju, jer je zapriječio kad su me mnogi htjeli ubiti i pokazao neki obzir prema mojim prilikama.

b Nakon svog dolaska smatrao sam da moram naj- prije provjeriti da li doista plamti u Dioniziju tež- nja za filozofijom kao vatra ili su krivi ti mnogi glasovi koji bijahu stigli u Atenu. Da se to iskuša, ima jedan način koji nije nedostojan, nego je za- ista prikladan za tirane, pogotovo za takve koji- ma je glava puna krivo shvaćenih pouka, što se u velikoj mjeri dogodilo i Dioniziju, kako sam opa- zio odmah, čim sam došao. Takvim ljudima treba naime predočivati što je i kakav je cio taj posao, kroz koliko poteškoća vodi i koliko truda stoji.

c Ako je onaj koji to čuje uistinu pravi filozof, vri-

d jedan tog posla i od boga nadahnut, drži da je čuo za neki divan put, da mora sada napregnuti sve svoje sile i da mu nije vrijedno živjeti ako drukčije radi. Nakon toga on već potiče na na- prezanje i sebe i onoga koji ga u to upućuje i ne odustaje prije nego ili postigne cilj ili stekne spo- sobnost da sam sebe vodi bez pomoći vodiča. Ta- ko i s tim nazorima živi takav čovjek, koji doduše obavlja poslove kojima se bavi, ali se više od sve- ga drži filozofije i takvoga svakidašnjeg života ko- ji će mu pružiti što veću lakoću u shvaćanju i pam- ćenju i učiniti ga sposobnim da bude u duši trije- zan i da točno prosuđuje, dok naprotiv trajno mrzi način života koji je tome suprotan.⁵³ Oni pak koji nisu pravi filozofi, nego pokazuju samo mnijenja kao izvanji sloj boje poput onih kojima je tijelo opaljeno od sunčanih zraka, kada vide e koliko treba učiti, kako je dugotrajan trud i ka- ko samo čudoređan svakidašnji život dolikuje tom poslu, smatraju da je to teško i za njih nemoguće, pa uopće i ne stječu sposobnost da se time bave.

341 a Neki od njih opet uvjeravaju sami sebe da su slu- šanjem dovoljno upoznali cjelinu i da im više nije potreban nikakav napor.

Taj dakle pokus ne vara i vrlo je siguran kod onih koji provode život u uživanju i nisu sposobni za trajan napor, jer takvi ne mogu nikada sva- liti krivnju na onoga koji ih u to upućuje, nego što mi na sebe, ako nisu kadri obavljati sve ono što traži taj posao.

b U tom sam eto smislu održao tada Dioniziju pre- davanje o svojoj filozofiji. Sve doduše nisam raz- ložio, a ni Dionizije nije to tražio. On se naime ponašao kao da sâm već zna mnogo toga, i to ono najvažnije, i da je dovoljno upućen po onome što je čuo od drugih. Čujem također da je kasnije i pisao o onome što je tada čuo i da je to sastavio kao da je njegova nauka i kao da tu nema ništa od onoga što je čuo od drugih. No od toga mi ništa nije поближе poznato. Znam da su neki drugi pisali o tom istom, ali koji god oni bili, ni sami sebe nisu poznavali. Međutim, o svima koji su o tome pisali ili će pisati i koji tvrde da su dobro c

upućeni u najvažniji dio moje filozofije, bilo da su čuli od mene ili od drugih, bilo da su sami to pronašli, mogu kazati da je nemoguće, barem po mojem mišljenju, da se oni išta razumiju u to. Ta o tome nema nikakvoga mojeg napisanog djela niti će ga ikada biti. To se naime nikako ne dá riječima izraziti kao druge nauke⁵⁴, nego zbog duga bavljenja samim predmetom i uživljanja u nj iznenada se u duši pojavi svjetlo kao zapaljeno od iskre koja odskoči, te onda već samo sebe uzdržava.⁵⁵ Pa ipak toliko barem znam da bi to bilo najbolje razloženo onda kad bih pismeno ili usmeno ja to razložio, kao i to da bi me vrlo mučilo kad bi to bilo loše napisano. Kad bi se meni činilo da se to može napisati i riječima prikazati mnoštvu na takav način koji bi zadovoljio, što bih ljepše bio mogao izvesti u svom životu nego da takvim djelom svima iznesem na vidjelo pravu prirodu stvari? Ali mislim, kad bi se o tom kušalo govoriti, da to ne bi bilo dobro za ljude, osim za malo njih koji su i sami sposobni to iznaći uz malo uputa. Od ostalih jedne bi takav pokušaj netočno ispunio krivim prezirom, a druge oholom i nadutom nadom, kao da su naučili nešto sveto.

342 a Međutim namjeravam to još opširnije prikazati. Možda će, kada to iznesem, biti jasnije ovo o čemu govorim. Naime postoji neka istinita nauka uperena protiv onoga koji bi se usudio pisati bilo što o tim stvarima. Nju sam ja i prije često iznosio⁵⁶, a čini mi se da je i sada treba iznijeti.⁵⁷

b Za svaku stvar koja postoji ima troje po čemu se nužno dolazi do njene spoznaje, a četvrto je sama spoznaja. Kao peto treba uzeti ono što je sam predmet spoznaje i što uistinu jest. Od toga prvo je ime, drugo definicija, treće pojava, a četvrto spoznaja.⁵⁸ Ako želiš shvatiti ovo što sada govorim, uzmi jedan primjer i pomisli da je tako kod svih stvari. Krugom se naziva nešto čemu je ime upravo to što smo sada izrekli. Drugo je po redu njegova definicija, koja je sastavljena od imenica i glagola; naime »ono što je svuda jednako udaljeno od krajnjih točaka do sredine« bila bi definicija onoga čemu je ime »okruglo«, »oblo« i

c »krug«. Treće je ono što se crta i briše, što izrađuje tokar i što propada. Samome se krugu, na koji se sve to odnosi, ništa ne događa jer je on nešto različito od toga.⁵⁹ Četvrto je spoznaja, promatranje umom i istinita predodžba toga. Sve te radnje treba opet uzeti kao jedno, koje se ne nalazi ni u jezičnim glasovima ni u tjelesnim kretanjama, nego u duši, pa je očito da je to nešto različito od prirode samog kruga i onoga troga što smo prije naveli.⁶⁰ Po srodnosti i sličnosti od toga je petomu (tj. ideji kruga) najbliže promatranje umom, a ostalo je više udaljeno.⁶¹

d To isto vrijedi i za lik s ravnim ili zavnutim crtama, za boju, za ono što je dobro, lijepo i pravedno, za svako tijelo bilo umjetno sastavljeno bilo od prirode stvoreno, za vatru i vodu i za sve što je takve vrste, za svako živo biće, za kakvoću duše, za svaku aktivnost i pasivnost.⁶² Tko naime ne obuhvati na bilo koji način ona prva četiri stupnja, neće nikada postati dionikom potpune spoznaje onoga petoga.⁶³ K tome ona prva četiri stupnja nastoje kod svake stvari prikazati jednako njezinu kakvoću kao i njezinu pravu bit, i to zbog nepotpunosti jezičnog izražavanja.⁶⁴ Poradi toga nitko se razborit neće nikada usuditi da ono što je umom shvatio preda tom nepotpunom jezičnom izražavanju, i to takvom koje se ne može mijenjati, kako je to slučaj s onim što se pomoću slova napiše.⁶⁵

343 a Ovo nam je opet što sada kažemo potrebno shvatiti. Svaki krug koji se stvarno crta ili ga tokar izradi pun je suprotnosti prema onome petome, jer posvuda u sebi sadržava nešto od osobina ravne crte. Krug pak kao takav ne sadržava, kažemo, u sebi ni u manjoj ni u većoj mjeri ništa od prirode koja mu je suprotna.⁶⁶ Nadalje kažemo da

b nijedno ime nije stalno nijednoj stvari i da nas ništa ne priječi da nazovemo ravnim ono što se sada zove okruglo, a okruglim ono što se sada zove ravnim, ali će stvarno stanje jednako stalno postojati, makar mi mijenjali nazive i suprotno nazivali.⁶⁷ Tako se isto može kazati i o definiciji,

ukoliko se sastoji od imenica i glagola, da njezina stalnost nije nikako sigurna.⁶⁸ Za svaki od ona četiri stupnja molo bi se na nebrojeno mnogo načina dokazati da je nejasan.

Najvažnije je ipak ono što smo malo prije rekli, naime da su bit i kakvoća dva različita pojma, te dok duša traži da spozna ne kakvo je, nego što je nešto, svaki od ona četiri stupnja iznosi riječima i stvarno pred dušu ono što ona ne traži, pa pruža osjetilima mogućnost da lako pobiju ono što se svaki put govori ili pokazuje, te tako ispunja svakom sumnjom i nesigurnošću⁶⁹ svakoga, da tako kažem, čovjeka. Kod onoga u čemu nismo ni navikli tražiti istinu zbog loše izobrazbe, nego se zadovoljavamo time da nam se pokažu samo pojave stvari, ne postajemo jedan pred drugim smiješni, ako nas pitaju ona koji mogu zabacivati i pobijati ona četiri stupnja. Kada naprotiv nekoga silimo da odgovara i daje razjašnjenje o onom petom, toga pobjeđuje bilo koji od onih koji se razumiju u pobijanje te postizava da većina slušatelja stječe uvjerenje da je onaj koji se o tome izražava u govoru, pismu ili odgovaranju neznalica u onome o čemu kuša pisati ili govoriti. Pri tome slušatelji katkada i ne slute da se ne pobija duša onoga koji je o tom što napisao ili rekao, nego priroda svakoga od ona četiri stupnja kojima je prirođena nepouzdanost.⁷⁰ Pa ako se i prolazi kroz sva ta četiri stupnja obraćajući se naizmjenice gore dolje svakom pojedinom od njih, to teškom mukom stvara spoznaju onoga što je od prirode vrijedno, i to samo u duhu koji je od prirode nadaren.⁷¹

Ako je pak duh od prirode slab, kao što je kod većine sposobnost duše za shvaćanje i za tzv. čudoređe dijelom od prirode slaba, a dijelom iskvarena, onda takvima ni Linkej⁷² ne može otvoriti oči. Jednom riječju, onomu koji nije duševno srodan s time ni lakoća shvaćanja ni dobro pamćenje neće nikada pružiti jasan uvid u to, jer se filozofija uopće ne pojavljuje kod onih kojih je duševni stav njoj tuđ.⁷³

Stoga oni koji nisu stvoreni za ono što je pravedno i za ono što je plemenito, te nemaju sro-

dnosti s time, nego su drukčiji te u drugim stvarima pokazuju brzo shvaćanje i dobro pamćenje, kao i oni koji imaju srodnosti s time, ali teško shvaćaju i slabo pamte — ni jedni ni drugi od tih neće nikada shvatiti do granica mogućnosti pravu bit ni kreposti ni opačine. Nužno je naime upoznavati u isto vrijeme oboje, i laž i istinu u pravom biću, uz veliki trud i kroz mnogo vremena, kako sam rekao u početku. Istom kad se svako pojedino od toga, naime ime i definicija, promatranje i zamjećivanje, međusobno pretresa i ispituje dobrohotnim ispitivanjem uz strpljivu upotrebu pitanja i odgovora, istom tada zablista spoznaja i razumijevanje svake stvari, kad se čovjek napreže što više može po svojoj ljudskoj snazi.

Stoga je svaki ozbiljan čovjek daleko od toga da o najvažnijim stvarima piše i da ikada to izvrgne ljudskom zamjeranju i sumnji.⁷⁴ Jednom riječju, iz toga se mora uvidati ovo: Kad se vidi čiji napisani sastav bilo u zakonima zakonodavca bilo u čemu god drugom, znači da mu to nije bilo ono najozbiljnije, ako je taj inače ozbiljan, nego da se ono nalazi na najljepšem mjestu (tj. u duši), među onim što je u njemu samom. Ako je pak to izdao s pravom ozbiljnošću kao napisano djelo, »onda su mu doista — ne doduše bogovi, nego — sami ljudi smutili pamet«.⁷⁵

Tko je pratio ovo moje izlaganje⁷⁶ i zastranak, shvatit će, ako je bilo Dionizije bilo tko neznatniji ili vredniji od njega napisao što o najvažnijim i prvim osnovama bića, da od onoga, što je napisao prema mojoj nauci, nije ništa valjano tomu čuo ni naučio. Inače bi on osjećao jednako strahopoštovanje prema tomu kao i ja, te se ne bi bio usuudio izručiti to neslaganju i omalovažavanju. Doista, nije on to napisao ni kao bilješke za sjećanje. Nema naime nikakve opasnosti da taj nauk netko zaboravi, ako ga je jednom shvatio svojom dušom. Da li se uopće govori o nauci? — Govori se o tom neodređeno. On se naime može sažeti u vrlo malo riječi bolje nego ikakav drugi nauk. Ako je doista to napisao, onda je napisao iz sramotna častoljublja, bilo da je to izdao kao svoje bilo zato da pokaže da je upućen u taj nauk, ko-

345 a jega nije bio vrijedan, jer je težio za tim da stvori mišljenje kako je u nj upućen.

Ako je Dionizije to postigao u onom jednom razgovoru sa mnom, neka mu bude, ali kako se to dogodilo, »neka sam Zeus znade«,⁷⁷ kažu Tebanci. Razložio sam mu naime svoj nauk onako kako sam rekao, i to samo jedanput, a kasnije nikada više. Treba dakle da prosudi ono što slijedi svatko ko-

b jemu je stalo do toga da pronade kako se to dogodilo i radi kojeg razloga nismo o tome raspravljali dvaput, triput ili više puta. Da li Dionizije misli da to zna odatle što je samo jedanput čuo i da li dovoljno zna, bilo da je sam pronašao ili već prije naučio od drugih ili drži da je nevrijedno ono što sam mu rekao ili pak, a to je treća mogućnost, da mu to ne odgovara, nego da je za nj preteško te da uistinu nije kadar živjeti trudeći se oko razboritosti i kreposti? Ako mu se doista moj nauk čini nevrijednim morat će se boriti s mnogim svjedocima koji tvrde protivno i koji su kudikamo pozvaniji da prosuđuju takve stvari. Ako pak kaže

c da je to pronašao ili naučio, i da je dakle vrijedno za obrazovanje slobodne duše, kako bi on bio mogao, a da se ne pokaže vrlo čudnim, tako lakomno povrijediti svog vodiča i učitelja u tome? A kako me je povrijedio, sad ću vam kazati.

Nedugo nakon toga, premda je prije dopuštao da Dion bude vlasnik svog imutka i da se koristi njegovim prihodima, zabranio je da Dionovi upravitelji dobara išta šalju na Peloponez, kao da je potpuno zaboravio na svoje pismo meni. Govorio

d je da to ne pripada Dionu, nego njegovu sinu, koji je bio Dionizijev nećak, te mu je ovaj po zakonu bio skrbnikom. Dotada su se događaji tako razvijali, ali kad se to dogodilo, bilo mi je posve jasno kako stoji s Dionizijevom težnjom za filozofijom, pa sam imao razloga, htio ne htio, da se ljutim.

Tada je naime već blo ljeto i vrijeme kad brodovi idu na plovidbu. Činilo mi se doduše da se ne smijem ljutiti više na Dionizija nego na sebe i na one koji su me nagnali da po treći put dođem u Skilin tjesnac jer me hoćase k zloj Haribdi vratiti natrag,⁷⁸ ali sam morao kazati Dioniziju

da mi je nemoguće ostati nakon tako sramotna postupka s Dionom. On me je mirio i molio da ostanem misleći da za nj nije dobro ako ja sâm odmah stignem kao glasnik takvih vijesti. Kad me nije mogao nagovoriti, reče da će mi sam pripremiti sve potrebno za put. Ja sam se naime namjeravao ukrcati u koji od običnih brodova koji su odlazili i otplovili, a bio sam rasrđen i spreman ma što trpjeti, ako bi me kušali priječiti, jer ja očito nisam nikakvu nepravdu nanosio, nego trpio.

Kad je vidio da nikako ne želim ostati, smislio je ovakvo lukavstvo, zato da propustim tadanju priliku da otplovim. Sutradan dođe k meni i poče mi uvjerljivo govoriti: »Mora već jednom prestati da Dion i njegovi probitci pružaju meni i tebi povoda da se više puta svađamo. Zbog tebe ovako ću postupati s Dionom. Tražim da uzme sa sobom sve što je njegovo i da boravi na Peloponezu, ali ne kao prognanik, nego da mu bude slobodno doći i ovamo, kada se u tom složimo ja i vi, njegovi prijatelji. To neka vrijedi ako ne bude rovario protiv mene. Jamci za to bit ćete mi ti i tvoji i Dionovi ovdašnji prijatelji. Vama opet neka on pruža sigurnost. Novac koji dobije neka bude uložen na Peloponezu i u Ateni, kod koga vi budete htjeli, kamate neka uživa Dion, ali neka ne bude vlastan bez vas raspolagati glavnicom. Ja naime nemam u njega povjerenja da bi se pravedno ponio prema meni kad bi slobodno raspolagao tim novcem. Tã bit će mnogo tog novca.⁷⁹ Više povjerenja imam u tebe i u tvoje. Gledaj dakle da li ti je to po volji i pod tim uvjetima ostani još ovu godinu, a na proljeće otiđi s tim novcem. Dobro znam da će ti Dion biti zahvalan ako to za njega isposluješ«. Kad sam čuo te riječi, bio sam doduše ozlovoljen, ali ipak, razmisliši, rekoh da ću mu sutradan javiti svoju odluku o tome. Tako smo se tada dogovorili.

Kad sam nakon toga bio sâm, razmišljao sam o tome u velikoj uzbuđenosti. Prva misao koja me je vodila u mom razmišljanju bila je ova: Što onda ako Dionizije ne namjerava ništa ispunjati od onoga što je rekao, ali, čim ja otiđem, sam